

УДК 1(091)111

САВОНОВА Ганна – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри управління освітою, Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, вул. Гагаріна, 111, Северодонецьк, 93408, Україна (annsavonova31@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1790-4770>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.36.154299>

ЗЛО, СТРАХ, НІЩО, ІНШИЙ В ФІЛОСОФІЇ ГУМАНІЗМУ Ж.-П. САРТРА

***Анотація.** У статті досліджується проблема онтології Зла в творчості Ж.-П. Сартра. Розкривається зв'язок страху та ніщо з онтологією Зла, услід за Ж.-П. Сартром проводиться диференціація страху як психосоматичної реакції людини на буття та тривоги як явища трансцендентного сприйняття власного ніщо. Пояснюється, що страх людина відчуває у теперішньому стосовно прогнозованих негативних подій майбутнього, а тривогу може відчувати в теперішньому часі стосовно теперішнього й майбутнього «Я-існування». Простежується зв'язок між онтологією людської свідомості та онтологією добра і зла в межах існування людини в бутті та ніщо. Відзначається онтологія Зла та онтологія Добра як рівномірних явищ людського ніщо.*

***Ключові слова:** онтологія Зла, онтологія зла і добра, страх, тривога, ніщо, буття, людська свідомість.*

Постановка проблеми. Людина починає стикатися зі злом ще у дитинстві, але тільки поступово усвідомлення зла як явища інтимно-особистого перетворюється на визнання зла явищем глобально-соціальним. Процес пізнання зла людиною проходить такі стадії: відчуття, аналіз відчуття, усвідомлення можливостей зла, поява страху перед цими можливостями, розповсюдження усвідомлення можливостей зlodіяння проти всіх живих істот, виокремлення зла як дечого, що не існує, проте постійно трапляється, формування страху перед невідомим.

Далі відчуття зла підтримується міркуванням, іменуванням, диференціацією та створенням засобів застереження, тобто моральних правил і законів. Людство існує в межах моральних кодексів, релігійних переконань, заборон і покарань. Але страх і Зло нікуди не зникають. Скільки люди не виступали проти воєн, в історії важко віднайти хоча б один рік, коли усі держави світу мирно співіснували, скільки б не засуджували аборти, проте їх робили ще за часів давніх цивілізацій, скільки б законів не створювали, злочинність все одно не зменшується. Людина відчуває страх перед Злом, але Зло її вабить, а в певні історичні часи воно стає більш реальним, ніж відчуття людиною власного існування.

Проблеми зла, страху стали ключовими питаннями екзистенції людини, тож багато філософів намагалися віднайти причини постановки цих проблем, дослідити сутність, визначити їх місце у бутті. Значний вклад у розбудову цих питань внесли філософи-екзистенціалісти, яким довелося жити в бурхливе ХХ ст. Однією зі значних постатей серед філософів-екзистенціалістів беззаперечно багато дослідників вважають Ж.-П. Сартра. Філософ розглядає тему зла в декількох контекстах, уводячи його розуміння в людську свідомість, та таким, що об'єктивно існує незалежно від людської свідомості, з часом проникає у свідомість через почуття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософські ідеї Ж.-П. Сартра приваблюють багато науковців. Аналізу його філософських ідей присвячена значна кількість наукових статей, посібників, монографій, дисертаційних досліджень. Серед сучасних дослідників філософської спадщини Ж.-П. Сартра можна виокремити С. Куцепал, І. Лепп, В. Ковальчука, Л. Андреева, Л. Мандришук, О. Чипуренко, Дж. Мануссакіс, В. Закревського тощо.

Багато досліджень присвячені розкриттю сутності гуманізму в філософії Ж.-П. Сартра, визначенню сенсу екзистенції, проводиться порівняння головних ідей в філософії Ж.-П. Сартра з розумінням їх іншими філософами, передусім екзистенціалістами, значна увага дослідників спрямована на такі теми, як: свобода, буття, свідомість, трансгресивний досвід, вибір, цінності. Проте слід зазначити, що часто поза увагою науковців залишається тема онтології Зла. Більшість дослідників лише торкають-

ся цієї проблеми, яка хоча й не лежить на поверхні філософії Ж.-П. Сартра, безумовно, є однією з причин формування філософом гуманістичних ідей.

Отже, **метою статті** є онтологія Зла, його вимірів у бутті та ніщо, а також визначення причин вибору зла людиною у філософії Ж.-П. Сартра.

Виходячи із зазначеної мети, завданнями нашої розвідки будуть: 1) розкриття понять «страх» і «тривога» у філософії Ж.-П. Сартра; 2) встановлення взаємозв'язку між онтологією людської свідомості та онтологією добра і зла; 3) аналіз проблеми «Для-Іншого» та диференціації добра і зла людською свідомістю як головної причини вибору зла людиною.

Виклад основного матеріалу. У філософському трактаті «Буття та ніщо» Ж.-П. Сартр услід за С. К'єркегором відокремлює страх від тривоги [3, с. 66–81]. Страх людина відчуває стосовно світу, а тривогу – самої себе. Причому одне постійно перетікає в інше. Тривога як результат трансцендентного сприйняття стає рефлексивною оцінною реакцією сприйняття самого себе. Страх не створює тривогу, адже часто тривога виникає як реакція на зовнішньо позитивні для людини події чи рішення. Страх, як і тривогу, людина відчуває в теперішньому «я-існуванні», але страх виникає як наслідок очікування негативних подій для неї у майбутньому. Так, головний герої збірки романів «Дороги свободи» Матьє відчуває страх перед майбутнім боєм з німцями. «Матьє побачив машини, але так далеко, що вони здались нерухомими, він подумав: “Це німці!” та перелякався. Дивний страх, майже містичний, подібний до священного жаху. ... Матьє був охоплений жажливою та очевидною думкою: “Вони побачать мій труп!”» [4, с. 198].

Коли ж подія все ж таки трапляється, людина відчуває тривогу через те, що у неї забракне сил пережити її. Тривога мотивує діяти, але не обмежує людської свободи щодо відмови від діяльності, не створює жодних перепон чи заборон. Через відчуття страху людина забирає з буття та занурює в себе певну подію можливого негативного майбутнього. Свідомість малює безліч найгірших варіантів розгортання подій, а людина «підтримує це буття» в собі, хоча, як зазначає Ж.-П. Сартр «їх справжнє небуття “не обов'язково повинно бути підтримуваним”» [3, с. 67].

На відміну від страху, тривога – це дещо інше. Для відчуття страху багато варіантів загроз з об'єктивного світу, у той час як для тривоги існує лише одна головна умова – існування саме того суб'єкта, який продукує тривогу в буття, тобто існування самої людини. Фактично, тривога це і є сама людина. Філософ зазначає, що: «Тривога – це і є я, тому що завдяки тому факту, що я поведжу себе в існуванні як свідомість буття, я роблюсь небуттям цих минулих благих рішень, якими я є» [3, с. 70]. Сама людина створює для себе певні умови буття, окреслює якісь цінності та ставить їх на постамент обов'язкового орієнтування життя, а потім у тривозі перевіряє власну здатність дотримуватися тих стін-заборон, що сама й збудувала для себе. Власне після окреслення для себе стін-заборон, поміток на газонах «Не ходити» чи світлофорів: «Повинен», «Зупинись», «Не можна» людина перевіряє власні здібності не спокуситися та не порушити заборони. І саме в момент спокуси наростає тривога. Ця тривога виливається або в спробу знайти хоч якусь логіку в заборонах, або в усвідомлення власної свободи порушити всі ці заборони. Якщо спокуса занадто велика, а страх від можливих загроз від світу незначний, людина порушує цінності. Надалі вона може навіть карати себе за таке рішення та знову повертатися до старих стін-заборон. Хоча інколи для неї як одкровення розкривається безглуздість цих стін, і тоді вона відкриває для себе власну свободу руйнування та будівництва. Інший варіант, коли людині вдається не піддатися на спокуси й чітко витримати усі заборони. Тоді усвідомлення свободи не відбувається, а людина, нахвалюючи саму себе, починає окреслювати для себе більш жорсткі заборони. Фактично вона будує для себе буття з цеглини по периметру свого існування все менш залишаючи собі простір. Людина зменшує сама собі права на свободу, хоча її свобода нікуди не пропадатиме, а напруга тривоги все більш зростатиме, доки не знайде вихід із цього абсурду забудованого вщерть буття.

Ж-П. Сартр не підтримує нігілістичні віяння у філософії соліпсизму, адже повна руйнація цінностей не робить людину більш вільною та щасливою. «Свобода не у тому, що я можу робити, що хочу, – свобода у тому, щоб бажати те, що я можу» [5, с. 201–202]. У своїй свободі всі люди рівні, вони можуть досягати різних майнових та соціальних рівнів, бути по-різному об-

дарованими, докладати задля мети різного рівня зусилля, проте усі люди мають необмежену свободу й ця свобода вимагає від людини чіткого усвідомлення та здійснення вибору. «Тому що “так” яке треба коли-небудь промовити, щоб настало царство істини, вимагає залучення в усьому його обсязі: неможна сказати “трішечки так” чи “трішечки ні”. А людське “так” не відрізняється від “так, що виходить від Бога”» [5, с. 200].

Інша річ, що людина може казати тверде «так» не тільки добру, але й злу. Усі релігії, моральні кодекси, державні закони можуть закликати людину до обрання першого. Більше того, вони не тільки закликають, а ще часто погрожують покаранням, якщо людина здійснить вибір на користь того дійства, що окреслене як зло. Та й самій людині, як це було вже зазначено вище, властиве обрання для себе покарання, якщо вона спокуситься зруйнувати свої стіни заборон. Ж.-П. Сартр у своїх художньо-філософських творах зображає спроби пошуку покарань головних героїв для самого себе: гомосексуаліст Даніель у «Дорогах свободи» одружується з вагітною від Мат'є Марсель, Франц з п'єси «Відлюдники Альтони», що разом з нацистами воював та вбивав людей добровільно зачинає себе на 13 років у кімнаті разом з портретом А. Гітлера, аферист Жорж де Валера в п'єсі «Тільки правда (Некрасов)» намагається покінчити життя самогубством. Правда, самогубство у філософії Ж.-П. Сартра часто виглядає не як покарання, а як свобода людини на визнання власного небуття. Так, наприклад, Робер та Ірма закінчують життя самогубством так, ніби непотрібні автору п'єси герої зістрибують з підмосток, а Жорж де Валера після невдалої спроби більш не намагається топитися [7].

Спроба вчинити самогубство – це той трансцендентний момент, за яким відбувається усвідомлення не тільки свого права на страх, але й визнання абсурдності набудованих заборон у власному бутті, марності тривоги. Образи Добра і Зла постають перед людиною у двох іпостасях: як зовнішнє буття, що проникає до людського небуття ніби Інше, та як буття, що побудоване людиною всередині свого небуття. Тобто онтологічна сутність і Добра, і Зла має суб'єктивно-об'єктивне вимірювання. Понад те, Добро стосовно Зла є найбільшим небуттям, ніж Зло стосовно буття, адже Добро виступає як заперечення небуття Зла, що є, зі

свого боку, запереченням власного буття як небуття. Буття добра і зла пов'язане у філософії Ж.-П. Сартра з людською свідомістю. Як зазначає дослідниця С. Куцепал, «Сартр розробляє онтологію свідомості. ... Свідомість має суперечливу природу, оскільки розуміється як буття, котре є те, чим воно не є, і не суть те, чим воно є, тому людське буття можна характеризувати як незавершене відкриття в можливості, і його суттєвою характеристикою виступає часовість. Сартр утверджує двоїстість буття. Ніщо не існує, а тому воно є запереченням буття; заперечення, у свою чергу, є дещо, але зовсім не ніщо» [1, с. 14].

Буття зла одночасно міститься у бутті людини «Для себе», проте буття «В собі» не усвідомлюється людиною цілісно, а отже, переливається в Ніщо. Одночасно зло міститься в Іншому, що стає буттям «Для себе», але не може стати об'єктом чи віддзеркаленням власного уявлення про себе як частки Іншого. Отже, Зло є Ніщо «В собі» та буття Іншого. Тобто я можу усвідомлювати власну злість не як цілісність злості, інакше необхідно бажати зла самому собі, плекати ненависть «Для себе», що є неможливим, власна злість усвідомлюється через існування буття Іншого, ніби його очима, хоча саме очима Іншого, скільки б він мені не казав про мою міміку, чи рухи, що могли в нього викликати асоціативне уявлення про злість «В мені» не дають мені можливість цілісно охопити та усвідомити злість «В собі», бо, врешті-решт, я продовжую усвідомлювати власну злість нібито через моє усвідомлення про мою злість з боку Іншого і не маю можливість досягнути повною мірою дійсного усвідомлення моєї злості цим Іншим. Моя злість завжди буде щезати, як тільки я буду намагатися пізнати її. Я можу тільки визнавати, що вона є, адже я мислю.

Онтологія Зла та онтологія Добра у філософії Ж.-П. Сартра пов'язані з онтологією свідомості (хоча онтологія Добра в філософії Ж.-П. Сартра виводиться за аналогією з онтологією Зла, адже філософ більш опікувався поняттям зла, ніж добра). До того ж Добро у філософії Ж.-П. Сартра не виокремлюється як те, що створено власне людиною, а як головне джерело людського ніщо, в якому людина вже потім створює буття Зла, за що має нести повну відповідальність. Зло для мислителя пов'язане із запереченням, тобто воно є те, чим не є те, що є не Зло. Як запереченням,

чення Зло є Ніщо, як Ніщо воно є частиною буття людини, але буття Іншого теж містить у собі Зло, і для мене воно виступає як окреме буття, яке я можу споглядати в дії. До цього Зла Іншого я відчуваю страх. Проте стосовно Зла «В собі» я відчуваю тривогу. «Страх є нічим іншим, як магічним дійством, яке прагне ліквідувати через заклинання об'єкти, що лякають, які ми не в спроможності тримати на відстані. І якраз через його результати ми досягаємо страху. Бо він дається нам як новий тип внутрішньо мирської кровотечі світу: перехід від світу к типу магічного існування» [3, с. 317]. Через страх людина пізнає Зло як буття, хоча відчуття страху створює для людини безліч уявлень про найгіршу конструкцію майбутнього, перевірити які можливо тільки коли вони справдяться, тобто стануть вже минулим.

Фактично образ Зла викликає в людині такі феномени ніщо, як страх та тривога, і саме через них людина отримує доказ існування буття Зла. Людська ж свідомість доводить ці докази до відокремлення Зла як абстракції Зла та оформлює для нього нічим не виправдане самобуття. Буття Зла стає Іншим, воно стає об'єктом пізнання та суб'єктом дійства. У людській вірі Зло іменується, набуває форми, отримує тіло Іншого (здебільшого це синтез зооморфності та антропоморфності в різних релігіях світу), соціалізується, множитья, ієрархізується, символізується. Так, у свою п'єсу «Мухи» Ж.-П. Сартр вводить одним із головних героїв дійства Юпітера – верховного бога давньоримського пантеону. Здається, що філософ свідомо розгортає події у п'єсі в старовинному грецькому, а не римському місті Аргос та ще й за часів царя Агомемнона, який царював не в Аргосі, а у Мікенах за часів Троянської війни, коли римської цивілізації ще не було. Таким чином, хоча філософ і кладе в основу п'єси одну з версій загибелі Агомемнона, він відразу підкреслює, що дійство п'єси не прив'язане та не відбиває історичні події.

Отже, і сам Юпітер не є спробою мислителя зобразити бога таким, як його уявляли давні римляни. Привертає на себе увагу те, що статуя бога Юпітера зображується у творі потворною та жахливою: білі очі, обличчя в крові, жирні мухи, що повзають по статуї. Немає жодної величі, краси тіла, символів могутності бога. Головне завдання бога – навіювати страх. У п'єсі Ж.-П. Сартра він і стає тим Іншим, що має власне буття, функціонал, сим-

воли. Головним символом бога є не блискавка та орел, а огидні мухи, що повзають по статуї, дошкуляють мешканцям міста. Важко уявити, щоб Ж.-П. Сартру було невідомо, що в християнському світі покровителем мух і смерті вважається Вельзевул – один із приборників диявола.

Юпітер у творі філософа не уособлює в собі абсолютне добро й благо, він має свій інтерес і шукає засоби його досягти, не пропускаючи ці засоби через призму добра і зла. Хоча самого себе Юпітер іменує як Добро, а людину, що перед ним є Іншим – Злом. «Це не твій дім, самозванець! Ти в світі, ніби заноза у тілі, як браконьєр у господарському лісі, бо мир – добрий. Я створив його по волі своєї, я – Добро. А ти – здійснив Зло, усе суще кляне тебе голосами, скам'янілими від жаху. Добро – усюди: воно в м'якоті бузини та свіжості джерела, в зернистості кременю й тяжкості каменю: куди не глянь, знайдеш його, – воно навіть в природі вогню та світу. ... Добро в тобі й поза тебе: воно розсікає тебе, як коса, воно пригнічує тебе, як гора, воно несе й котить тебе, як море, воно забезпечило успіх твого дурного діла; Добро було світом факелів, твердістю твого меча, силою твоєї руки. Ти вчинив Зло та їм пишаєшся, але що воно, як не виверт буття, оманливе його віддзеркалення, сама екзистенція, що ґрунтується на Добрі» [6]. Одночасно Юпітер і не заперечує свою гріховність: «... перший злочин учинив я сам, коли створив людей смертними. Що після цього залишається вам, вбивцям? Відправляти ваші жертви на той світ? Велика важливість, вони все одно туди відправляться; ви тільки трішечки поквипити смерть» [6]. Юпітер у п'єсі Ж.-П. Сартра уособлює специфічний симбіоз християнського розуміння Бога й диявола. Постає Юпітера, це як намішка філософа над людськими спробами виокремити з власного ніщо абсолютне добро та абсолютне зло, іменувати їх і сприймати буття через призму «Буття-для-Іншого», хоча, насправді, добро і зло мають буття «В собі». Спроба людини подивитися на Бога як на Іншого призводить до декількох проблем. Першу з них філософ накреслює у п'єсі «Мухи» як споконвічну проблему теодицеї – Бог як абсолютне Добро й Бог як злочинець, що започаткував феномен страху та саме його вимагає від смертної людини. Цю проблему християнські теологи вирішують через поділ, відаючи Богу добро, а людині та дияволу – зло.

Інша проблема детально розкрита філософом у творі «Буття та ніщо». Це проблема споглядання Іншого на тебе, коли Інший знає тебе таким, яким ти сам жодним разом не зможеш себе осягнути, адже себе можна уявляти з боку Іншого, проте дійсно побачити себе таким, яким насправді тебе бачить Інший – неможливо. Залишається тільки ілюзія припустимості бачення мене Іншим таким, яким я уявляю, що ніби Інший мене бачить, тому коли я роблю аморальні дії, я відчуваю сором перед Іншим, бо мені здається, що в його очах мій вчинок є аморальним. Якщо ж цей Інший – Бог, тобто Інший позбавлений жодних злих діянь, але він розуміє грань між добром і злом набагато краще мене, то сором перед ним – це постійне відчуття. «Отже, я здатний споглядати обличчя Бога, але тільки, як *videre vedeor* [бачити, будши видимим] або, точніше, як *videntem videre* [будши на виду, бачити]. Поки ми залишаємося у сфері *videre*, ми намагаємося побачити Бога, відтворюючи модальність *intelligere* (осягнення): бачити – значить знати й наше домагання бачити Бога – це замасковане бажання познати Бога, приречене на невдачу» [2, с. 54]. Але постійно бути на виду перед Іншим важко. Ж.-П. Сартр зазначає, що коли людина бажає сподобатися Іншому, вона, будши ніщо, творить своє буття таким, яке вважає привабливим для Іншого, тобто свідомо стає об'єктом для споглядання. При цьому людина прагне роздути своє буття до розмірів світу, замінити світ для Іншого власним буттям, стати об'єктом не просто споглядання Іншим, але його постійною потребою. Таке штучне буття люди формують заради можливості отримати свободу Іншого. Проте отримати свободу Іншого, згідно з міркуваннями Ж.-П. Сартра, це не означає прагнення людини поневолити Іншу, адже, якщо свобода Іншого буде поневолена, то вона вже не буде свободою, а саме її бажає мати людина. Споглядання свободи Іншого, який за власною волею відчуває необхідність в існуванні тебе, визнає твоє буття – є найсильніше бажання кожної людини, що приховується в понятті «любов» [3, с. 380–387].

Бог – найкращий споглядач людського буття. Його погляд на тебе найбажаніший і найстрашніший. Людей лякає думка, що Бог є постійним споглядачем твого буття, Його присутність у людському житті постійна, тому й приховатися від цього погляду неможливо. Він постійний свідок людських вчинків, тож усі

аморальні вчинки просто не можуть залишитися не поміченими таким свідком, тобто Бог є тим Іншим, перед яким людина постійно відчуває сором. Але людина боїться, ще й того, що цей віковичний свідок може перестати дивитися на тебе, твоє буття щезне в Його очах. До того ж перед Ним неможливо похизуватися, буття однієї людини ніколи не затьмарить Богові весь світ, а сам Бог ніколи не стане об'єктом споглядання для людини.

Зовсім по-іншому складаються відношення людини з дияволом. Перед Іншим, який уособлює абсолютне Зло, немає потреби соромитися, бо, у будь-якому разі, йому властиві такі злодіяння, перед якими меркнуть усі людські злі вчинки. Крім того, людину геть не вабить споглядання диявола, більше того, людина не тільки не боїться, що втратить погляд диявола, а прагне ніколи, так би мовити, йому на очі не потрапляти. Перед силами Зла людина відчуває страх, але зло приваблює людину. Ж.-П. Сартр зазначає, що головною причиною того, що людина між добром і злом часто обирає саме зло міститься саме в бажанні людини наблизитися до Бога, і хоча б на мить спромогтися зробити з віковичного Суб'єкта свій об'єкт споглядання. «Чаклунство, наруга над жертвами, диявольські союзи й таке інше є також і намаганнями, мета яких – надати характер об'єкту абсолютному Суб'єкту. Бажаючи Зла заради Зла, я намагаюсь споглядати божественну трансцендентність, власною можливістю якої є благо, як чисто дана трансценденція, яку я трансцендую до Зла. Тоді я “стражданням роблю” Бога, я його “дратую” і таке інше. Ці намагання припускають абсолютне визнання Бога, як суб'єкта, який не може бути об'єктом, носять в себе самих суперечність й завжди терплять крах» [3, с. 312]. До того ж перед Злом немає необхідності будувати ідеальне Я-буття, Зло не треба переконувати в тому, що твої вчинки дійсно моральні, за ними не ховаються прагматичні бажання «здаватися», а не «бути». І мова йде не про те, що людині легше чинити зло, ніж добро, що є досить дискусійним питанням, а про свободу вибору людини навіть перед очима Бога, визнання себе рівноцінним суб'єктом Для-Іншого.

Висновки. Отже, у філософії Ж.-П. Сартра існування Зла чітко окреслюється в бутті та в ніщо. Доказами існування Зла «В собі» стає відчуття тривоги, тоді, як відчуття страху підтверджує існування Зла в бутті. Зло, що міститься в людському ніщо, пе-

ребує поза часом, і виміряти рівень Зла «В собі» неможливо, адже як «річ в собі» Зло поза пізнанням. Єдина можливість пізнавати Зло – його чинити, та пізнавати очима Іншого. Зло в бутті сприймається через відчуття страху, хоча страх є лише варіацією найгіршого оформлення ситуації в майбутньому, проте саме це Зло, яке людина здатна хоч якось пізнавати та іменувати. Іменування Зла виводить його з позиції ніщо та окреслює форму буття.

Література

1. Куцепал С.В. Онтологія в сучасній французькій філософії : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.05 / С.В. Куцепал. – К. : Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка, 2005. – 33 с.
2. Мануссакис Д.П. Бог после метафізики. Богословская эстетика / Д.П. Мануссакис. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. – 416 с.
3. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии : пер. с фр. / Ж.-П. Сартр ; предисл., примеч. В.И. Колядко. – М. : Республика, 2000. – 639 с.
4. Сартр Ж.-П. Дороги свободы. III. Смерть в душе ; IV. Странная дружба / Ж.-П. Сартр ; ред. и авт. коммент. А. Волкова. – Харьков : Фолио, 1997. – 415 с.
5. Сартр Ж.-П. Картезианская свобода / Ж.-П. Сартр // Сартр Ж.-П. Проблемы метода : статьи / Ж.-П. Сартр ; пер. с фр. В.П. Гайдамака. – М. : Академический Проект, 2008. – С. 197–216.
6. Сартр Ж.-П. Мухи / Ж.-П. Сартр. – Режим доступу : <https://www.e-reading.club/book.php?book=99680> (дата звернення 14.07.2018).
7. Сартр Ж.-П. Только правда (Некрасов) / Ж.-П. Сартр. – Режим доступу : <https://www.e-reading.club/book.php?book=100052> (дата звернення 16.07.2018).

References

1. Kutsepal, S.V. (2005). *Ontolohiia v suchasnii frantsuzkii filosofii [Ontology in modern French philosophy]*. (Extended abstract of Doctor's thesis). Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet im. T.H. Shevchenka [in Ukrainian].
2. Manussakis, D.P. (2014). *Bog posle metafiziki. Bogoslovskaiia estetika [God after metaphysics. Theological aesthetics]*. Kiev: DUKh I LITERA [in Russian].
3. Sartre, J.-P. (2000). *Bytie i nichto: Opyt fenomenologicheskoi ontologii [Being and nothingness: The experience of phenomenological ontology]*. Moscow: Respublika [in Russian].

4. Sartre, Zh.-P. (1997). *Dorogi svobody. III. Smert v dushe; IV. Strannaia druzhba* [Freedom roads. III. The light in the shower; IV. The strange friendship]. A. Volkova (Ed.). Kharkov: Folio [in Russian].

5. Sartre, Zh.-P. (2008). Kartezianskaia svoboda [Cartesian freedom]. In Zh.-P. Sartre, *Problemy metoda – The method problems* (pp. 197–216). Moscow: Akademicheskii Proekt [in Russian].

6. Sartre, Zh.-P. (n.d.). *Mukhi* [Flies]. Retrieved July 14, 2018, from <https://www.e-reading.club/book.php?book=99680> [in Russian].

7. Sartre, Zh.-P. (n.d.). *Tolko pravda (Nekrasov)* [Only truth (Nekrasov)]. Retrieved July 16, 2018, from <https://www.e-reading.club/book.php?Book=100052> [in Russian].

SAVONOVA Anna – Candidate of Philosophy Sciences, Senior Lecturer of the Department of Education Management, Luhansk Regional Institute of Continuous Education, Gagarin Str., 111, Severodonetsk, 93408, Ukraine (annsavonova31@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1790-4770>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.36.154299>

EVIL, FEAR, NOTHING, OTHER IN THE PHILOSOPHY OF HUMANISM OF J.-P. SARTRE

Abstract. The article studies the problem of the ontology of Evil in works of Jean-Paul Sartre. It reveals the connection of fear and nothing with the ontology of evil, as Jean-Paul Sartre differentiated fear as a psychosomatic reaction of a person to existence and anxiety as a phenomenon of transcendent perception of his own nothingness. It is explained that a person experiences fear in the present regarding the predicted negative future events, and anxiety can be felt in the present time regarding the present and future «I-existence». It is noted that anxiety is the man himself, who in his own freedom creates «I-existence» and in his own nothing forms existence. The article finds out that from the point of view of Jean-Paul Sartre Evil and Good have their ontology in the middle of human existence, and if we consider that for the philosopher the person in general is the manifestation of nothing, than Good and Evil relate to being and to nothingness. There is a connection between the ontology of human consciousness and the ontology of Good and Evil within the limits of human existence of man in being and nothing. The author notes the ontology

of Evil and the ontology of Good as uniform phenomena of human nothing. At the same time, the article outlines, although does not study the problem of ontology of Good in the philosophy of Jean-Paul Sartre, but proposes a hypothesis that Good is defined by the philosopher as what existed in human nature from the beginning, at a time when Evil gets being in the middle of human nothing. The man himself creates Evil, names it, generates against his laws and moral prejudices, but cannot know Evil in all its integrity. After all, Evil contains in the existence of every human being the existence of Evil in human nothing is confirmed by human actions, and Evil is analyzed in the eyes of the Other. That is why the article focuses on Jean-Paul Sartre's philosophy definition of the Other. It is the Other that is the main observer of human existence, and therefore the knowledge of man. In this aspect, attention is drawn to the complex relationship of man with God, who in the philosophy of J.-P. Sartre stands out as the best observer. God can observe the existence of man, and therefore can know man holistically, but man is not able to know God, who is constantly Subject and never becomes an object. So, a person commits evil in order to somehow get closer to God, to become equivalent to I-subject. The main conclusion of the article is the definition of the ontology of Evil in human existence, and the conscious choice of evil in the desire of man to know Evil in the eyes of the Other, and therefore closer to the knowledge of himself and the knowledge of God.

Key words: ontology of Evil, ontology of good and evil, fear, anxiety, nothing, being, human consciousness.

Одержано 26.10.2018